

Авторське право в дистанційній освіті

В.М. Ждан, М.Ю. Бабаніна, Г.В. Волченко, Г.С. Хайменова, М.В. Ткаченко
ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава

З розвитком сучасних педагогічних інновацій інформаційних технологій все більшу увагу приділяють впровадженню дистанційних форм подачі інформації, їхньому адекватному інформаційному забезпеченню та створенню можливостей для доступного самостійного позааудиторного навчання. Слід наголосити, що обсяг оптимальної інформації на електронних носіях постійно збільшується.

Ключові слова: дистанційна освіта, авторське право, електронні засоби навчання.

«На сьогодні переважна більшість електронних навчальних матеріалів не існують у вільному доступі, тобто показані тільки демо-версії, за якими не завжди можливо судити про їх якість. З іншого боку, аналіз існуючих відкритих електронних курсів, статей, книг свідчить, що подаються вони часто і використовуються без жодних посилань, тому, на нашу думку, від правильного вирішення вказаних питань буде залежати як кількісний показник, який стосується поширення навчально-освітньої інформації в світовому мережевому просторі, так і якість освітніх продуктів та їх ефективність» [1].

На наш погляд, вирішення питань інтелектуальної власності, пов'язаних з програмним забезпеченням та іншими електронними матеріалами, ускладнюється у міру збільшення кількості онлайн-курсів та програм у навчальних закладах.

У рамках дистанційного навчання окремі установи та викладачі вирішують проблему авторства цифрових вироблених матеріалів. Одним з елементів, що ускладнює процес, є те, що матеріали, розроблені викладачами з інституційними ресурсами, можуть бути легко передані через засоби масової інформації та швидко розповсюджені серед великих аудиторій.

Захищеність інформації в системі дистанційного навчання впливає на багато моментів її функціонування. У якості критеріїв необхідності і достатності цієї міри захищеності виступає критичність, цінність інформаційних ресурсів системи дистанційної освіти, тому відповідно актуальним завданням є розроблення методів оцінювання цінності, критичності та захищеності інформаційних ресурсів системи дистанційного навчання.

Унаслідок формування потреби безупинного самостійного процесу оволодіння знаннями, а також творчого підходу щодо отримання нових знань протягом усього активного життя людини, дистанційна освіта стає все більш важливою. Відеоконференції, семінари, індивідуальні й групові консультації посідають особливе місце у дистанційному навчальному процесі, що створює надзвичайно важливий психологічний ефект спільної навчальної діяльності та дозволяє виявити досить ґрунтовні сучасні справжні знання під час проведення підсумкових занять [2].

Однак на сьогодні, на жаль, немає якісно сформованого інформаційно-освітнього середовища у вітчизняних навчальних закладах. Тому організація та оптимізація освітнянського процесу потребує суттєвого поліпшення інформаційного забезпечення усіх видів навчальної роботи. Безумовно, електронна навчальна література більш техно-

логічна у порівнянні з існуючим сучасним забезпеченням на паперових носіях: вона може створюватися за більш короткий час, постійно оновлюватися, доповнюватися, розповсюджуватись Internet-мережею, тиражуватись на електронних носіях без особливих витрат, бути інтерактивною. Тому дуже актуальним є створення та використання сучасних електронних підручників, систем тестування й контролю знань, а також платформ управління навчальним процесом [3].

В Україні видання навчальної літератури в електронному вигляді не замінює систему видання на паперових носіях, а лише її доповнює (у тому числі і в системі дистанційної освіти). Це пояснюється тим, що в законодавстві України відсутні нормативні документи з питань охорони інтелектуальної власності в глобальній мережі Internet. Крім того, сканування документів та розміщення бібліотекою електронних копій у своїй базі та надання до них мережевого доступу є теж порушенням норм закону, бо для цього необхідно: 1) згода суб'єктів авторського права (автора або особи, що має авторські права) на копіювання твору; 2) грошової виплати авторам, видання яких передаються мережами (система ж оплати за копіювання творів бібліотеками в Україні не розроблена).

Водночас у законодавстві України відсутні нормативні документи з питань охорони інтелектуальної власності в інформаційному суспільстві та мережі Internet. На жаль, ця проблема вийшла на перший план і стала вже не просто юридичною або державною, а набула статусу міждержавної важливості.

Для повноцінного забезпечення процесу навчання необхідна наявність штампів ГРИФ та свідоцтв Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Відповідно до порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України, згідно з наказом МОН від 27.06.2008 № 588 використовують такі види електронних видань:

– відео- та аудіозасоби навчання – засоби навчання, застосування яких потребує використання спеціальної техніки (апаратури) для подачі закладеної у них інформації;

– електронні засоби навчального призначення (ЕЗНП) – засоби навчання, що зберігаються на цифрових або аналогових носіях даних і відтворюються на електронному обладнанні (комп'ютерні програми загальнодидактичного спрямування, електронні таблиці, електронні бібліотеки, слайдтеки, тестові завдання, віртуальні лабораторії тощо). Для таких засобів не розроблено чітких методичних рекомендацій щодо структури, змісту та обсягів, також не існує критеріїв, яким має відповідати кожний засіб;

– електронні засоби загального призначення (ЕЗЗП) – засоби навчання, що зберігаються на цифрових або аналогових носіях даних і відтворюються на електронному обладнанні та забезпечують підтримку інноваційних технологій навчання (операційні системи, прикладні програми, автоматизовані системи управління, бази даних тощо) [4].

Таким чином, поняття електронних засобів навчального призначення є досить широким, а тому не розкриває вимог ні до критеріїв, ні до якості таких видань. Проведений аналіз свідчить про існування декількох розумінь електронних нав-

чальних видань, межу між якими провести дуже важко, а саме – електронні засоби навчального призначення, електронні засоби загального призначення, відео- та аудіозасоби навчання, педагогічні програмні засоби. Це засвідчує те, що одна й та ж сама комісія науково-методичної ради з питань освіти МОН України при проведенні експертизи таких видань може пред'являти зовсім різні вимоги до них. Тобто, на сьогодні немає ніяких гарантій отримання ГРИФа МОН України на ЕЗНП, який розроблений, наприклад, у вигляді електронного підручника, в зв'язку з тим, що відсутні чіткі, прозорі та зрозумілі вимоги до нього. І знову автор стикається з проблемою інтелектуальної власності на електронні видання.

На сьогодні практично єдиною можливістю захисту інтелектуальної власності в Україні є реєстрація авторського права з отриманням відповідного свідоцтва на твір Державною службою інтелектуальної власності. Хоча реєстрація і не є умовою виникнення правової охорони твору, але надає право на судовий захист, тобто право на подання позову до суду за порушення авторських прав. Така реєстрація не є обов'язковою, що свідчить про появу деяких неузгодженостей. Так, запис про реєстрацію авторського права на твір містить у тому числі дані про створення твору – за службовим завданням, за договором або з власної ініціативи, що безпосередньо пов'язано з майновими правами. Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» автором вважається фізична особа, яка своєю працею створила твір, а службовим твором – твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору між ним і роботодавцем. Заявка для реєстрації авторського права на службовий твір повинна містити документ, що підтверджує, кому належать майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором [5].

Визначаючи власника роботи, треба розрізнити незалежно створені роботи і «роботи за наймом». У першому випадку власником є автор. У другому – роботи належать наймачій стороні. Хоча викладач формує матеріали згідно з посадовими обов'язками, але сам факт прийняття на роботу працівника та укладення з ним типового трудового договору не є достатнім для того, щоб роботодавець отримав всі або частину майнових прав інтелектуальної власності на твори, які створюватимуться працівником під час виконання службових обов'язків. Роботодавець може набути право інтелектуальної власності лише на ті службові твори, на виконання яких працівником було отримано службове завдання чи які були чітко зазначені в укладеному трудовому договорі.

У відповідності до нормативних документів, затверджених Міністерством освіти і науки України, необхідна наявність навчально-методичних матеріалів у електронному та друкованому вигляді, але у випадку із дистанційним навчанням не визначено, чи автор працює незалежно чи як найнятий працівник. Крім того, викладач може розробляти курс й індивідуально – у вільний від виконання службових обов'язків час.

Як свідчить практика, у більшості випадків навчальна література (навіть друкована паперова) може бути і не внесена у контракт, а роботодавець і викладач не укладають окремих договорів про майнові права. Тоді, з одного боку, твір (у сфері дистанційної освіти – електронне видання) викладачем вже розроблено та навчальний процес забезпечено, а з

іншого – роботодавець як юридична особа може й не вважати за потрібне звертатися до Державної служби інтелектуальної власності. Цікавим є п. 3 ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права», де йдеться про те, що за створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюється трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. Це свідчить про те, що факт створення службового твору визначається ще й авторською винагородою, яку, на жаль, досить часто не сплачують авторіві.

Для удосконалення даної теми, на наш погляд, доцільно:

I. Запровадити практику обов'язкового своєчасного розмежування майнових і немайнових прав на електронні навчальні видання (засоби навчального й загального призначення) між працівником (викладачем) та роботодавцем (ректором ВНЗ). Оптимальний варіант оформлення трудових відносин залежить від конкретних умов – це можна зробити у трудовому договорі (контракті), службовій (посадовій) інструкції або шляхом укладання окремого цивільно-правового договору між працівником і роботодавцем щодо розподілу авторських прав.

Укладаючи зазначені документи, слід звернути увагу на наявність таких положень:

- оскільки створення службових творів є службовим обов'язком працівника, то повинно бути передбачено створення творів певного виду на підставі службового завдання чи трудового договору. Службове завдання, як правило, оформлюється у вигляді наказу чи окремої службової записки;

- усі майнові права на службові твори належать роботодавцю із зазначенням переліку цих прав;

- окремо зазначити, забороняється чи ні використовувати матеріально-технічну базу (обладнання, програмне забезпечення тощо) закладу для створення об'єктів інтелектуальної власності.

Крім того, повинно бути зрозумілим, чи буде виплачувати роботодавець додаткову винагороду за створений твір, тому слід чітко обумовити порядок виплати винагороди (відповідно роботодавець отримує виключні майнові права на цей об'єкт авторського права), що також закріплюється договором. Чи навпаки, працівник виплачує компенсацію за використання матеріально-технічної бази навчального закладу, а заклад не претендує на подібні твори і всі права залишаються за автором.

II. Увести класифікацію електронних видань за класами та викласти її наступним чином:

1) електронні засоби навчального призначення (класи «0–4»):

- клас «0» – це видання із лінійною структурою, де матеріали подані у вигляді текстів, малюнків, схем тощо без системи гіперпосилань та навігації (наприклад видання у форматі doc, pdf, djv та ін.);

- клас «1» – видання із лінійною структурою, розділи якого проіндексовані й доступні зі змісту через посилання (наприклад видання у форматі doc, pdf та ін.);

- клас «2» – видання, де матеріали, що подаються, пов'язані гіперпосиланнями через систему навігації (наприклад файли, розроблені за допомогою теґів – html, shtml та ін.);

- клас «3» – відео- та аудіозасоби навчання;

- клас «4» – видання із ієрархічною структурою, де матеріали, що подаються, пов'язані гіперпосиланнями з розвинутою системою навігації, із залученням мультимедійних складових, у тому числі анімованих малюнків, схем тощо;

2) електронні засоби загального призначення (клас «5»): програмні засоби (операційні системи, прикладні програми,

емулятори-тренажери, автоматизовані системи управління, бази даних тощо).

3) електронні засоби інтелектуально-адаптивного призначення (клас «б»): видання із ієрархічною структурою й інтерактивними можливостями, які служать для пред'явлення індивідуально спланованого матеріалу з використанням попередньо створеної моделі слухача. Адаптивні системи повинні настроюватися під студента і враховувати його потреби, тому можуть включати блоки навчання, контролю, аналізу й корекції моделі.

Авторское право в дистанционном образовании
В.Н. Ждан, М.Ю. Бабанина, Г.В. Волченко,
Г.С. Хайменова, М.В. Ткаченко

С развитием современных педагогических инноваций информационных технологий все больше внимания уделяют внедрению дистанционных форм подачи информации, их адекватному информационному обеспечению и созданию возможностей для доступного самостоятельного внеаудиторного обучения. Следует отметить, что объем оптимальной информации на электронных носителях постоянно увеличивается.

Ключевые слова: дистанционное образование, авторское право, электронные средства обучения.

ВИСНОВКИ

Унаслідок формування потреби безупинного самостійного процесу оволодіння знаннями, а також творчого підходу до отримання нових знань протягом усього активного життя людини, дистанційна освіта стає все більш важливою. Відеоконференції, семінари, індивідуальні й групові консультації посідають особливе місце у дистанційному навчальному процесі, що створює надзвичайно важливий психологічний ефект спільної навчальної діяльності та дозволяє виявити досить ґрунтовні знання.

Copyright in Distance Education
V.N. Zhdan, M.Yu. Babanina, H.V. Volchenko,
G.S. Haymenova, M.V. Tkachenko

With the development of modern pedagogical innovation of information technology more and more attention is paid to the introduction of distance forms of information presentation of adequate information support and create opportunities for affordable self extracurricular learning. It should be noted that the optimum amount of information in electronic media is constantly increasing.

Key words: distance learning, copyright, e-learning tools.

Сведения об авторах

Ждан Вячеслав Николаевич – кафедра семейной медицины и терапии Украинской медицинской стоматологической академии, 36011, г. Полтава, ул. Шевченко, 23; тел.: (053) 260-20-51

Бабанина Марина Юрьевна – кафедра семейной медицины и терапии Украинской медицинской стоматологической академии, 36011, г. Полтава, ул. Шевченко, 23; тел.: (053) 227-33-49

Волченко Григорий Вилиевич – кафедра семейной медицины и терапии Украинской медицинской стоматологической академии, 36011, г. Полтава, ул. Шевченко, 23; тел.: (053) 227-33-49

Хайменова Галина Сергеевна – кафедра семейной медицины и терапии Украинской медицинской стоматологической академии, 36011, г. Полтава, ул. Шевченко, 23; тел.: (099) 174-23-16

Ткаченко Максим Васильевич – кафедра семейной медицины и терапии Украинской медицинской стоматологической академии, 36011, г. Полтава, ул. Шевченко, 23; тел.: (099) 174-23-16

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Використання оптимізованих педагогічних технологій з елементами дистанційної форми навчання в післядипломній медичній освіті / В.М. Ждан, І.М. Скрипник, С.О. Гаєвський, О.Ф. Гопко, М.В. Ткаченко. – К., 2013. – С. 18–19.
2. Підкасистий П.І. Тищенко О.Б. Комп'ютерні технології в системі дистанційного навчання // Педагогіка. – 2000. – № 5. – С. 7–12.
3. Антонов В.М. Сучасні комп'ютерні мережі. – К.: «МК-Прес», 2005. – 480 с.
4. Дибкова Л.М. Інформатика і комп'ютерна техніка: Навчальний посібник. Видання 2-е, перероблене, доповнене. – К.: Академвидав, 2005. – 416 с. (Альма-матер).
5. Сайт Українського центра дистанційного навчання. www.distance-learning.com.ua

Статья поступила в редакцию 14.01.2015